Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GEORG BRUUN OG NIELS JACOBSEN

KOLDINGS GAMLE LAV

SÆRTRYK AF »BYRAADSBOGEN« 1938–39

KOLDING
FR. LUMBYES BOGTRYKKERI
1939

KOLDINGS GAMLE LAV

GEORG BRUUN OG NIELS JACOBSEN

KOLDINGS GAMLE LAV

SÆRTRYK AF »BYRAADSBOGEN« 1938–39

KOLDING
FR. LUMBYES BOGTRYKKERI
1939

Foruden Købmandslavet og Vognmændenes Lav har der i Kolding været følgende otte Haandværkerlav: Bagerlavet, Feldberedernes Lav, Handskemagerlavet, Sadelmagernes Lav, Skomagerlavet, Skrædderlavet, Smedelavet og Snedkerlavet. I denne Aargang af Byraadsbogen vil der blive givet en Skildring af Købmandslavet og Vognmændenes Lav, i Aarbogen for 1940 af de otte Haandværkerlav.

I.

Lavenes Oprindelse og Udvikling.

De gamle Lav var som de gamle Gilder Sammenslutninger, hvis Medlemmer var forpligtede til at yde hverandre Hjælp og Støtte i alle Livets Forhold. Medlemmerne var Brødre og Søstre med Slægtskabets Pligt til at beskytte hverandre og yde Hjælp, naar en Broder eller Søster ramtes af Sygdom eller økonomiske Tab. Forskellen mellem Gilder og Lav var, at de sidste var faglige Sammenslutninger, der kun optog dem, som i en By drev samme Erhverv.

Allerede i det 12. Aarhundrede nævnes et Bagerlav i Slesvig, og adskillige Lav er utvivlsomt stiftede i det 13. Aarhundrede. Ganske vist bærer alle bevarede Lavsvedtægter (»Skraaer«) et senere Aarstal, fra det 14. og 15. Aarhundrede, men viser ved deres Indhold, at de er Fornyelser af ældre Skraaer. Lavenes Blomstringstid falder dog i Løbet af det 15. og det 16. Aarhundrede. De skyder i denne Tid i Danmark som i hele Vesteuropa frem som Resultat af en bestemt økonomisk Tilstand, da Arbejdsdelingen var saa vidt fremskreden, at det kunde betale sig at beskæftige sig med en enkelt Næringsvej. Da der i samme By blev flere, som drev det samme Erhverv, sluttede disse sig sammen til Værn for fælles økonomiske Interesser. De støttedes baade af Byens Øvrighed og af Regeringen, der var interesserede i, at hver Købstad havde de nødvendige Handelsfolk og Haandværkere og derfor gav dem visse Rettigheder, særligt Eneretten til Udøvelsen af deres Erhverv, saa at dette forbehold-

tes de enkelte Lavs Medlemmer. Hermed fulgte for Øvrigheden en vis Myndighed til at kontrollere Lavene for ogsaa at varetage Kundernes Interesser. I denne Tankegang — Sikring af baade Producenternes og Forbrugernes Interesse og den ligelige Afvejning af begge Parters Rettigheder — ligger Lavsvæsenets bærende Idé.

Hvert Lav styredes af en »Oldermand« og flere »Stolsbrødre« eller Bisiddere. Formelt havde Borgmestre og Raad en vis Ret ved Udnævnelsen af Oldermænd, oftest var det Lavsbrødrene selv, der valgte den, som stod for Tur til at varetage dette Hverv.

Lavenes Monopol medførte Fare baade for ublu Priser og daarligt Arbejde. Derfor havde Borgmestre og Raad Ret til at fastsætte Priser og til at kontrollere Arbejdets Godhed. En anden Fare var Lavenes Bestræbelse for at hindre Tilgang af nye Medlemmer, dels ved Skærpelse af Mesterprøven dels ved Krav om den saakaldte »Igang«, hvis væsentligste Bestanddel var et Optagelsesgilde for de andre Lavsmedlemmer. Et saadant Gilde kunde blive meget bekosteligt, idet der allerede før 1500 er Eksempler paa, at det skulde holdes i »to samfulde Dage«.

Allerede fra Erik Klippings Tid høres Klager over »en ond Sædvane« hos Bagerne i Roskilde og Holbæk, som bestod deri, at ingen ny til Byen kommende Bager fik Lov til at bruge sit Haandværk, før han til Byens Bagere havde betalt en stor Afgift. Ligeledes klages ofte over, at Mestrene i et Lav søgte at bevare deres lille, men forholdsvis sikre Erhverv for deres egen Familie, ved at gøre Mesterprøven lettere og Optagelsesbeløbet mindre for Mestersønner og de Svende, der ægtede Mesterenker eller Mesterdøtre.

Efter 1500 bevirkede de fortsatte Klager over, at Lavene vedblivende trods Øvrighedens Kontrol skruede Priserne i Vejret, og at »de gamle i Lavet« hindrede de unge i »at komme udi Lavet«, at Regeringen udstedte strenge Paabud mod en saadan Optræden. Kong Hans rettede gentagne Gange Formaninger til Landets Borgmestre om at befale og byde alle Skomagere at sælge deres Sko og Støvler til en rimelig Pris. Og da dette ikke hjalp, ophævede han for en Tid alle Skomagerlav. Senere fik disse Tilladelse til igen at opstaa med nye Artikler, der blandt andet indskærpede, at Skomagerne »skulde sælge Sko og Støvler for redeligt og skelligt Køb« og tillige søgte at indskrænke Udgifterne ved »Igangsgildet«. Christian II nedskrev denne Udgift til en rhinsk Gylden, og i 1526 ophævede Frederik I alle Landets Lav. Det hedder i Forordningen, at »den, der vil bruge et Haandværk skal ikke besværes med nogen Kost at gøre. Han skal kun give en Gylden til Byen, og Borgmester og Raad skal bestemme, hvor dyrt han maa sælge sine Frembrin-

gelser«. Forbudet blev dog kun af kort Varighed, og Kampen mellem Regeringen og Lavene fortsattes under Frederik II, der i 1578 og 1581 befalede Borgmestre og Raad i København at skærpe Tilsynet med Lavenes Overgreb, og under Christian IV, som i 1613 med eet Slag ophævede alle Lav »over alt vort Rige Danmark, da de paa det højeste besvære vore Undersaatter med hvis (d. v. s. hvad) de hos dem skulle lade gøre og forarbejde«. For Fremtiden skulde enhver have Lov til at ernære sig som Haandværker i en Købstad, blot han svor sin Borgered og betalte Skat og Afgift lige med Byens andre Indvaanere. I Kolding lød i 1692 Borgereden saaledes: »Jeg N. N., barnefødt i N., agter mig her udi Kolding at ernære af N. Haandværk og anlover og tilsiger for alting at frygte og elske Gud, gærne søge Kirken og høre hans hellige Ord og rette mit Liv og Levned derefter, det meste han vil forlene mig Aand og Naade til, derhos at være Hans Kongelige Majestæt samt Maj.ters Dronninger, hans kgl. Højhed Prinsen og det kongelige Huses Børn og Arvinger som alle vores rette Herre og Herskab til disse Riger og Lande huld og tro, Borgmester, Raad og Byfogeden hørig og lydig, gærne give Skat og udstaa borgerlig Tynge, saa vidt jeg af Formue formaar, mine kære Naboer og Medborgere at omgaas kristeligt og samdrægtigt inden- og udenbys. Herhos ydermere forpligter jeg mig ej at tage Fremmedes Penge at anlægge til deres Brug og Gavn og Fordel, mine Medborgere til Skade og Fordærv, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«.

Christian IV's radikale Skridt førte lige saa lidt som de forrige Kongers Bud til noget endeligt Resultat. Man rettede sig ganske simpelt ikke efter den kongelige Forordning eller omgik den. Det eneste, Forordningen opnaaede, var at udbrede Forvirring og Uorden. Allerede i December 1613 maatte Kongen i et Brev gøre opmærksom paa, at det ikke var Meningen, at Haandværkssvendene skulde have Lov til at arbejde paa egen Haand. Svende, der vilde arbejde, skulde enten tage Borgerskab eller gaa i Arbejde hos en Mester. Der gik da heller ikke mere end otte Aar, før Christian IV gav Tilladelse til Lavenes Genoprettelse. Det var en stærkt medvirkende Aarsag hertil, at Svendene benyttede de uordnede Tilstande til at tage sig for mange Rettigheder. Det hedder i en Klage fra denne Tid, at der undertiden »næppe har været en Svend at bekomme, medmindre hannem skulde gives saa stor en Løn, som han begærede, og andre udi og uden Embedet (d. v. s. Haandværket) hannem tilforn givet haver«.

Den 10. December 1621 udstedte Christian IV saa en ny Forordning, i hvilken han befalede, at alle Mestre i hvert Haandværk skulde forfatte »nogle visse Vilkaar«, som skulde holdes af alle Mestre og Svende. La-

vene skulde have en Oldermand, der sammen med to eller fire Mestre hver Uge skulde afgøre alle Uenigheder mellem Mestrene og Svendene Lavene maatte have et Lavshus, men Gæstebud og Drikkelag var det dem forbudt at holde i Lavshuset. I Møderne maatte intet vedtages om Køb og Salg af Haandværkets Frembringelser »paa det den Uorden ikke igen skal indføres, som vi naadigst med Guds Allermægtigstes Hjælp, ved Skraaernes eller Embedslavenes Nedlæggelse haver betaget«. Der maatte ikke af nye Mestre kræves Mesterstykke eller Mestergilde.

I de følgende Aar udstedtes der saa nye Skraaer for en Række Haandværkslav, alle ret ensartede og prægede af den Grundtanke, at der skulde føres nøjagtig Kontrol med Lavene. Den øverste Myndighed skulde være hos Borgmester og Raad, hvem det tilkom at vælge Oldermanden blandt to af Lavsbrødrene udpegede Mestre. Oldermandens Virketid var eet Aar. Lavsmøder til Afgørelse af Lavets Sager skulde, om nødvendigt, holdes een Gang hver Uge. To Gange om Aaret skulde der holdes almindeligt Lavsstevne. Men disse Stevner skulde være »fastende« og »foruden al Drik og Gæstebydelse«. Møderne skulde overværes af en Raadmand, som tillige flere Gange om Aaret skulde være Lavet behjælpelig med dets Sager. Naar undtages Forbud mod Mestrenes tidligere Afspærringstendenser og Prisansættelser samt mod de sædvanlige Gildelag var der ikke noget særligt nyt i Skraaerne. De fleste Bestemmelser stemmede med de gamle. Det var Aanden og Tonen, som var ny. I Stedet for den gamle broderlige Overenskomst, hvor man i gemytlig Snakkesalighed nedskrev de enkelte Paragraffer, efterhaanden som man kom i Tanker om dem, var der i de nye Skraaer en kold, klar, bureaukratisk Orden. Skraaen var ikke længere en Vedtægt, gældende mellem Venner, men et Politireglement, hvorefter der kommanderedes over en Flok Undersaatter. Alt, hvad de gamle Skraaer havde indeholdt om kollegialt Samliv, om Gilder og muntre Drikkelag, var ubarmhjertigt strøget. I 1622 skærpedes Forordningen af 1621 med nye Bestemmelser, blandt andet et Paabud om, at en ny Mester skulde anmelde sig ikke hos Oldermanden, men hos Øvrigheden, og et Forbud mod Lavenes Sædvane at ville hindre Optagelse i Lavet af uægtefødte Mestre »ligesom bedre skulde være, at en uægte født sig med Lediggang skulde opholde end ved et ærligt Haandværk nære og føde«.

Det ses af de gamle Lavsprotokoller, at Regeringen ikke formaaede at gennemføre de nye Bestemmelser. Disse maatte oftest nøjes med at staa paa Papiret. De genopstandne Lav forklarede og supplerede Artiklerne efter eget Tykke eller handlede ganske imod dem. Der findes efter 1622 talrige Eksempler paa, at Mesterstykket og Optagelsesgildet opret-

holdtes, at uægte fødte nægtedes Adgang til Lavene, at Familiemedlemmer begunstigedes, og at Gildelagene blomstrede. Den Kontrol, som skulde udøves af Byernes Borgmestre og Raad, glippede ofte, blandt andet fordi disse fra gammel Tid havde visse Indtægter af Lavene, og trods Kongernes gentagne Forbud vedblev de ogsaa efter 1622 at tage mod disse. Og det er en Selvfølge, at Øvrighedspersoner, der var vante til at modtage saadanne Ydelser, vanskeligt kunde blive strenge og nøjeseende Tilsynsmænd.

Lavene havde altsaa sejret i Kampen mod Kongemagten. Men der var vedblivende i Regeringskrese stor Uvilje over deres Magt, en Uvilje der yderligere øgedes ved, at alle Haandværkslavene i Løbet af det 17. Aarhundrede i højere og højere Grad prægedes af den tyske »Zünft« med dennes ejendommelige Ritual og de mange Ceremonier ved Lavsmøderne, Svendeprøverne, Herbergsordningen, Skilteflytninger o. s. v. Herom mere i et følgende Kapitel. For med eet Slag afgørende at reformere alle disse Forhold udstedte saa Christian V i 1681 og 1682 to Forordninger om Lavene i alle Købstæder. Forordningen af 1681 begrundedes med, at »adskillige Anordninger i Lavene i vores kongelige Residensstad ved Tidens Længde sig haver indsneget, hvorved Gud i mange Maader fortørnes, adskillige Paafund er optænkt, hvorved stor Ødselhed foraarsages, og Haandværksfolkene den ene den anden med stor unyttig Omkostning besværer, Tiden og som de til deres Næring skulde bruge, unyttig bortspildes, og derfor endelig selv i største Skade og Armod geraade«. Det hedder videre i Forordningens første Paragraf: »Ingen skal herefter være forbundet til nogen Lavsordning eller Skraaer, af hvem de og kunde være udgivne, langt mindre nogle selvgjorte Vedtægter, som hidindtil haver været iagttaget«.

Forordningen af 1681 slog ned som en Bombe. Den ophævede efter sin Ordlyd alle Lavene og bestemte yderligere, at enhver, som havde lært et Haandværk, maatte ernære sig ved dette, naar han blot tog Borgerskab, uden Hensyn til, om han var ægte født eller ikke. Mesterstykket skulde opvises paa Raadhuset i Overværelse af Magistraten. Mestrene maatte ikke afholde Sammenkomster uden Magistratens Samtykke, og Møderne skulde overværes af et Magistratsmedlem. Lavene maatte ikke mere have nogen Patron blandt Magistratens Medlemmer. Ingen maatte tage nogen ubillig Pris for sine Varer, lige saa lidt som Lavet maatte træffe Aftale om fælles Priser paa deres Medlemmers Frembringelser. Svendene maatte ikke have nogen Kro, og der maatte ikke ses igennem Fingre med nogen Frimandag eller anden Drikkedag, thi Gud maatte ikke fortørnes ved nogen unyttig Omkostning eller nogen unyttig Spild af Tiden. Forord-

ningen forsøgte endvidere at ophæve de zünftige »Handwerksgewohnheiten« ved at forbyde særligt Traktement af de rejsende Svende.

Derefter udstedtes i de følgende Aar nye Artikler for de forskellige Lav, gældende baade for København og Landets øvrige Købstæder. De er alle bygget over et fælles til Grund liggende Skema. Det kan siges om disse Artikler, at de bringer et vist System ind i Lavsordningen, idet de atter og atter henviser til Forordningerne af 1681 og 1682 og ordner Lavsforholdene paa ensartet Maade. Men Regeringens Sejr er mere formel end reel. Hvis det har været Meningen, at nu skulde det i lange Tider omstridte Lavsspørgsmaal endelig løses, nu skulde Næringsspørgsmaalet ordnes uden Lav, saa er der slet ingen Sejr at optegne. Det Maal, som Enevoldsregeringen synes at have sat sig, kunde og vilde den, da det blev Alvor, slet ikke gennemføre. Som saa ofte før, opstod de bekæmpede Lav paa ny med den gamle, sejge Lavsfølelse som uforandret inderste Kærne. Trods det strenge Forbud mod Zünften, blomstrede dennes Ritus og Ceremonier i alle Haandværkslavene i det følgende Aarhundrede. Og trods alle Bestemmelser og Paabud i de nye Lavsartikler vidste Lavene mere eller mindre skjult at gøre en vis, ikke ringe Myndighed gældende, f. Eks. med Hensyn til Optagelse af nye Medlemmer, og det skønt Forordningen af 1681 ganske klogt havde overskaaret Forbindelsen mellem Lavene og Magistratens enkelte Medlemmer som faste Patroner for disse. Som hele Samfundet bøjede Lavene sig selvfølgeligt underdanigst for Enevoldsmagten, men vedblev paa mange Omraader at styre sig selv og unddrage sig Øvrighedens Ledelse.

Forordningen af 1681 og 1682 havde ikke vovet at gennemføre en fuldstændig Ophævelse af Lavene. Disses Eneret til Arbejde, Grundlaget for deres Bestaaen, blev stadig anset for nødvendigt for at sikre Haandværkeren den Ernæring, han som Samfundsborger kunde forlange, at Staten garanterede. Med det 18. Aarhundrede begynder der imidlertid at gøre sig et andet Syn gældende paa Lavsvæsenet, og der brydes efterhaanden Brecher i den Mur, der tidligere havde værnet Lavene. Flere og flere, især Soldater og Matroser, faar efter et udtrykkeligt Privilegium Lov til at arbejde som Haandværkere, dog ud fra det gamle Synspunkt, Statens Pligt til at skaffe Landets Børn Ernæring. Fra Midten af det 18. Aarhundrede begynder Merkantilismens Krav om fri Konkurrence at vinde frem, og Lavsordningen bliver Genstand for en indgaaende Kritik som skadelig for et sundt Næringsliv. Stemningen mod Lavenes Tvang vokser op mod 1800, og der fremsættes stærke Krav om fuldstændig Næringsfrihed. Saa langt kunde Regeringen ikke gaa, men ved Forordningen af 1800 blev der dog gjort et stort Skridt hen imod dette Synspunkt ved

Bestemmelsen om, at enhver skulde have Lov til at blive Svend eller Mester uden i Forvejen at have været henholdsvis Lærling eller Svend i et vist Antal Aar. En tilstrækkelig god Svende- eller Mesterprøve skulde være nok. Samtidig udstedtes et skarpt Forbud mod Lavenes ziinftige Rituel og Ceremonier. Kongen vilde ikke længere taale, at Lavene herefter i nogen Henseende stod under »udlændiske Lavsfordomme, Vedtægter eller Skikke«. Alle Skikke og Ceremonier, der bar Præg af de ældre Tiders raa og vilde Sæder, saasom Behøvling, Sværten i Ansigtet o. s. v. skulde aldeles afskaffes. I det 19. Aarhundredes første Tiaar sejrede Synspunktet om almindelig Næringsfrihed, trods Lavenes forbitrede Modstand, og dette Synspunkt fastsloges i Grundloven 1849. Ved Loven af 29. December 1857 bortfaldt Lavenes Eneret. Mange af dem vedblev dog at bestaa, særligt i København, som fri faglige Mesterforeninger og har senere paa adskillige Omraader udfoldet en betydelig Virksomhed til Støtte for Haandværkerstanden.

Hovedkilder: C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. C. Nyrop: Den danske Enevoldsmagt og Lavene. R. Berg: Det danske Haandværks Historie. Even Marstrand: Det danske Samfund. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, Side 303.

II.

Købmændenes Lav.

Købmændenes første Lavsbrev blev udstedt af Frederik II paa Koldinghus 10. Juli 1587, efterat otte af Købmændenes Kreds paa disses Vegne havde udarbejdet et Forslag til Godkendelse. Det siges i dette udtrykkeligt, at der ikke tidligere havde været et Købmandslav i Kolding, medens i hvert Fald nogle Haandværkere har haft Lavsskraaer af ældre Oprindelse.

Købmændene havde i Aarhundreder været Byens Overklasse. De havde gode Erhvervsmuligheder ved Ribes Transithandel, der fortsattes det 16. Aarhundrede ud, ved Havnens gunstige centrale Beliggenhed, samt ved det store og frugtbare Opland. Købmændene begunstigedes baade ved særlige Byprivilegier og ved de for alle Byer fælles Rigslove. I Erik af Pommerns Bylov af 1422 nedlægges Forbud mod, at »Bønder, Vornede og Forprangere« driver Købmandsskab med Landets Produkter og ved Opkøb fra Fiskelejerne. Al Handel henlægges til Byernes Torve, hvor kun bofaste Bymænd og Borgere maa sælge og købe før Kl. 10. Efter dette Klokkeslag maa »Gæster«, d. v. s. fremmede Købmænd og Bønder handle indbyrdes. I 1450 bestemte Christian I, at kun Kolding-

borgere maatte købe og sælge Købmandsvarer i Kolding Len. Ved disse Love og Bestemmelser fik Købmændene faktisk Monopol som Mellemhandlere mellem de hanseatiske Grosserere og den danske Bonde, baade med Hensyn til Indførsel og Udførsel. Monopolet blev yderligere skærpet ved Forordningerne af 1472 og 1475, som forbød Bønder at opkøbe Varer til Salg og henviste næsten alt Haandværk til Byerne. Som Handelsprincip blev lovfæstet, at Bønder ikke maatte sælge til »Gæster«, og at »Gæster« kun maatte købslaa med Købstadborgere.

Ved Slutningen af det 15. Aarhundrede nævnes i Kolding adskillige Købmænd, som blandt andet drev betydelig Handel med Stude. De har desuden — vel til Dels paa egne Smaaskuder — udført Korn, Smør, Huder, Skind, Fedt og Talg, Honning, Aal, Sild m. m., og indført Vin, Øl, Salt, Beg og Tjære, Alen- og Kramvarer, Jern, Tømmer og andre Raastoffer til Byens og Oplandets Forsyning. Hen imod Slutningen af det 16. Aarhundrede vides Antallet af egne Skuder og Krøyerter at have været omkring 25. Ved Sønderbro var noget Skibsbyggeri. Der var den Servitut paa de byggede Skibe, at de ikke maatte sælges bort fra Byen, før de i otte Aar havde sejlet i Byens Fart. Foruden til de omliggende Havne i Jylland og paa Fyn har Koldings Handelsflaade f. Eks. haft Forretninger paa Lybæk, Danzig, Reval, Wismar, Trondhjem, Halmstad og Varberg. I 1626 nævnes Koldings Købmænd som Parthavere i det spanske Handelskompagni, oprettet 1624, til Indførsel fra Spanien af Vin og Salt.

Købmændenes Privilegier medførte, at de stadig maatte være paa Vagt mod Konkurrenter, som ulovligt vilde gaa dem i Næringen. Konkurrenterne var baade »udlændiske« og indenlandske. I 1475 værgede Christian I Byens Handelsrettigheder mod »udlændiske Mænd« — formodentlig Lybækkerne — som laa i Fjorden og købslog med »Bønder og menige Almue paa begge Lande« (d. v. s. baade den nørrejydske og den sønderjydske Fjordbred), og som derefter ved Nattetider lavede Spektakler i Kolding, slog Døre op og »taler fattige Folk uskellig til uden Skyld«. Ogsaa i 1524 mærker man, at Lybækkerne i Strid med Byens Handelsprivilegier har paaført Koldings Købmænd Konkurrence fra Anløbssteder i Fjorden. Af storpolitiske Grunde optraadte Frederik I, som trængte til Lybæks Hjælp, ved denne Lejlighed ret valent. Derimod forbød han samme Aar i Anledning af en Klage fra Byen Provster, Kanniker, Præster, Ridefogder og Bønder i Koldinghus Len at skade de Kolding Købmænds Næring ved at opkøbe Korn og deraf brygge Øl til Salg, samt ved at købe og opstalde flere Øksne, end de kunde føde ved egen Avl og eget Foder, endelig ved at sælge Øksne til udenrigske Købere.

Købmændene i Kolding maatte ogsaa til Tider værne sig mod il-

loyal Handelskonkurrence indenfor deres egen By. I den gamle »Bysbog« findes omkring 1500 kraftige Forbud mod »Forprang«, d. v. s. Opkøb af Landbrugsprodukter udenfor Portene for at kunne sælge dem paa Torvet til opskruede Priser, altsaa en Slags Vareaager. Ca. 1500 forbydes det »at købe nogen hans Købmandsskab uden Portene, før Klokken haver slaget 12«. Blev nogen grebet paa fersk Gerning, skulde det købte være forbrudt og »gives til fattigt Folk for Guds Skyld«. 1522 findes om samme Forhold en ny Beslutning. »Ingen købe nør ud, førend de (d. v. s. Vognene) kommer om Nis Glambæks Hjørne (Niels Glambæk var en stor Studehandler), øster ud skal ingen købe, førend de kommer omkring Ostin Pedersens Hjørne, sønder ud skal ingen købe, førend de kommer om Ebbe Pelles Hjørne. Hvo som gør herimod, bøde 18 Sk. (til Kongen?) og 18 Sk. til Byen, og har forbrudt det, han købte.«

Naar Kolding Købmænd i 1587 ønskede en Lavsskraa, har Hovedmotivet selvfølgeligt været økonomisk. Derfor indeholder Skraaen ogsaa Bestemmelser mod Forprang, Bestemmelser mod baade udenbys og indenbys Konkurrence. Fremmede Købmænd maatte kun handle ved de to store Markeder, St. Olufsmarkedet i Slutningen af Juli og Franciscusmarkedet i Begyndelsen af Oktober, og paa Markedet maatte de kun købe i større Partier af Egnens Landbrugsprodukter. En meget vigtig Bestemmelse, direkte rettet mod indenbys Konkurrenter var Købmændenes Eneret til at brygge Øl til Salg. Det hedder herom i Lavsbrevet: »Item paa det, at desto bedre Øl kan findes udi Kolding, maa de, som ere Købmænd, bruge Bryggeri og brygge Øl til Salg,.... og efterdi Haandværksfolk have deres Frihed og Skraa, mod hvilken Købmændene ikke ønske at forkrænke dem, skal ingen anden brygge Øl til Salg, uden deres Huus eller i Kande at sælge, uden de, som i Købmænds Lav er.... Vil og nogen Haandværker ej lade sig nøje med sit Haandværk, men vil bruge Ølsalg og andet Købmandsskab, han skal opgive sit Embede (d. v. s. Haandværk), og det ej bruge og gaa i Købmandslav og nyde og faa al den Frihed, som Lavet har.« At denne Bestemmelse har været af den største Betydning for Købmændene, fremgaar baade af den udførlige Argumentation og af, at den findes straks i Begyndelsen af Lavsskraaen. Bryggeri og Brændevinsbrænding var en Hovednæringsvej, som gav gode Indtægter. Til Sammenligning kan anføres, at det i en Indberetning fra Magistraten fra Slutningen af det 18. Aarhundrede siges, at »Byens vigtigste Næringsveje er *Brændevinsbrænderi*, Jordbrug, Bondehandel og Rejsendes Befordring«. Skønt Indbyggertallet kun var 1400, var der ikke mindre end 70 af Borgerne, som brændte og udskænkede Brændevin, medens 16—20 efter Magistratens Skøn kunde være nok. I 1801 brugtes

i Kolding ca. 2400 Tdr. Korn til Mel, men 2466 til Brændevinsbrænding og Ølbrygning. Det var da ikke saa underligt, at Købmændene ønskede at slaa al Konkurrence paa dette Omraade ned, og det maa anses for sikkert, at dette Ølmonopol har været en stærkt medvirkende Aarsag til, at Købmændene i 1587 ønskede og fik deres Lavsskraa.

Lavsskraaen viser, at man ogsaa har været paa Vagt mod illoyal Konkurrence indenfor selve Standen. Skraaens første Paragraf fastsætter, at ingen maa optages i Lavet, med mindre fire Lavsbrødre bevidner, at han ejer tilstrækkeligt Gods og Penge til at handle selvstændigt. Det forbydes at arbejde med laant Kapital, at afkøbe Haandværkere »nogen Købmandsskaf, Skind, Huder, eller andet, som kiøbt er til Forprang« eller »udføre nogen Kiøbmandsskaf« for Haandværkere til Tyskland. Man har ved disse Bestemmelser villet værge sig mod mindre redelige Lavsbrødres Forsøg paa at skaffe sig økonomiske Fordele paa de andres Bekostning. Standen skulde være en Enhed, og Fællesinteresse skulde være Lavets ledende Princip. Dette Synspunkt kommer tydeligt og smukt frem i Bestemmelsen om, at Brødrene skulde staa samdrægtigt sammen for at hjælpe en Broder eller Søster i Nød. Det hedder herom i Skraaens sidste Paragraf: »Item er det saa, at nogen Laugsbroder mister sit Gods til Søs, eller tilfalder nogen anden overfaldende Skade, saa Fattigdom slaar hannum til, paa det han ey skal bede sit Brød, men maa blifve ved sin Næring, da skulle alle Laugsbrødre, hver efter som han formaa, giøre hannum eller hende end magelig Hielp epther Oldermanden och Laugsbrødres Tøcke. Er hand eller hun vanmægtig eller saa arm, at de ei kunde dennum bierge, men maa bede deris Brød for Guds Skyld, da skulle alle Laugsbrødre, det formaa, hielpe den Laugsbroder med et Maaltid om Dagen, saa længe den lever, och hvilket Laugssøskende, som fattig er och afgaar och ei formaa sin Begrafvelse, da skal Oldermanden i Lauget lade det Søskinde begrafve med Laugspendinge i alle Maade som deris Vilkaar er.«

Købmandslavet har haft sin egen Lavsgaard, hvor Brødre og Søstre samledes, og Skraaen indeholder strenge Bestemmelser og Bøder for brutal eller ukollegial Opførsel. At medbringe Vaaben til Lavshuset straffedes med seks Daler til Lavet og to Mark til de fattige. »Item findis och nogen Laugsbroder, Mand eller Kvinde, der andre fortaler (bagtaler) i deris Laugsgaard eller uden med nogen Tale, som de ei siden ville tilstaa och ei kand bevisis i Sandingen, eller nogen anden Spot, som ei heller kand lovlig bevisis, den bøde emod Kongen 12 Mark, emod, Lauget 12 Mark og 4 Mark til de fattige.« Der var haarde Straffe for Terningspil og Kortspil i Lavshuset, for at kalde Lavsbroder eller Søster Skalk, Tyv eller

Forrædder, for at tale nogen Søster ukvemmeligen til, for at »trenge den anden af sit Sæde«, for at give Lavsbrødre Kindheste eller trække dem ved Haaret, for at »spilde Laugsøl med Vilje eller drikke anden store Stobe eller Skaaler til med Afvind och Uvilje emod Gud och af Ofverflødighed, eller sidde lenger om Aften end Klocken slaar ni, uden Oldermanden det forlofver«. Disse Bestemmelser, der minder om Knudsgildets Selskabsregler, vidner om Tidens Drukkenskab og Raahed.

Af de otte Købmænd, som havde udarbejdet det af Kongen tiltraadte Forslag, var de to Borgmestre, de fem Raadmænd, og den ottende Byfoged, maaske tillige Medlem af Raadet, i hvert Fald valgt af dette. Det er det samme Forhold, som vi kender fra Knudsgildets Tid, da Gildets Oldermænd og Byens Borgmestre og Raadmænd i Fællesskab ordnede baade Gildets og Byens Sager. Dette Samspil har altsaa efter Knudsgildets Ophævelse holdt sig, som en naturlig Følge af, at Købmændene vedblivende havde Eneret til Optagelse i Raadet. Dette Synspunkt, at Raadet havde Magten i Købmændenes Kreds, og at de menige Købmænd skulde afholde sig fra Opposition, træder tydeligt frem i to af Lavsskraaens Paragraffer. Det hedder herom i Lavsskraaens 12. Stykke: »Item ingen Laugsbroder med andre eller flere skal gøre Sambling (d. v. s. modarbejde og opponere) mod sin Borgemester, Raad, Oldermand eller Laugsbroder enten med Ord, Raad eller Gierning; hvo det giør, vere troløs emod Borgemestere, Raad, Oldermand och sine Laugsbrødre och der til bøde emod Kongen 6 Daller, emod Laugit 6 Daller och de fattige 1 Daller, och siden ei vere sit Laug nermer end alle Laugsbrødres Tycke och derefter ikke at vere betroet til nogen Borgemesters, Raads, Byens eller nogen Laugs Erinde efter denne Dag.« Selv jævne Henvendelser om mulige Ønsker var ikke velsete, som det ses af Paragraf 14: »Item hvem som ofverløbe Borgemestere, Raad, Fogden eller Oldermand for Laugs Tarv och beste Skyld, bøde emod Kongen 2 Daller og 2 Mark til fattige; giør hand det nogen sin Laugsbroder for hvad som helst Sag det er, førend hand hafver kiert sin Brøst for Oldermanden paa fastnede Stefne, bøde en Daller Kongen, en Daller Laugit og en Mark fattige.« Styret i Lavet ligesom i Byen var et udpræget Mindretalsstyre med ubetinget Pligt for alle udenfor Styrelsens lille Kres til at lyde og tie.

Krigene i det 17. Aarhundrede medførte en stærk Svækkelse af Købmandslavet, saa at Medlemstallet i 1675 var sunket ned til fem. Den 24. September dette Aar stiftedes saa »i den hellige Trefoldigheds Navn« et nyt »oprigtigt og kristeligt Købmandslav«. Mange af Lavsskraaens Bestemmelser er tagne fra den tidligere Lavsskraa, f. Eks. Forbud mod Forprang, Forbud mod at købe med laante Penge og at udføre »nogen Køb-

mandsskab« for Haandværkere til Tyskland, Eneret til Ølbrygning og Brændevinsbrænding til Salg, Forbud mod »Samling mod Borgmester, Raad, Oldermand eller Laugsbrødre enten med Raad, Ord eller Gerning«. Der fastsættes Bøder, i alvorlige Tilfælde Bortvisning fra Lavet for »grove Synder og Laster imod Guds og verdslige Love, som Horeri, Aager, Bedrageri og anden Falskhed«. Ved Sammenkomsterne var strengt forbudt »utugtig Snak og Tale, Bagtalelse paa den, som ikke er til Stede, Kiv, Sværgen og Banden, som fortørner Gud og forarger de andre Laugsbrødre«. Hustruer og Børn havde Adgang til Sammenkomsterne. Borgmestrene, Raad og Oldermand maatte medtage hver en Tjener. Det var forbudt at medbringe Vaaben eller Værge. Dans var tilladt, men ingen maatte tvinges til at deltage i Dansen. Den, som overtraadte denne Bestemmelse eller uden Oldermandens Samtykke »henter Spillemand til Laugshuset«, skulde bøde een Rigsdaler. Terningspil og Kortspil var strengt forbudt. Naar Oldermanden sluttede »Samkvemmet«, skulde alle gaa hjem. Hvis nogen vægrede sig, skulde han med Magt sættes ud af Lokalet, »dog saaledes at ham ingen Skade vederfares«.

Helt ny er Bestemmelsen om, at Oldermanden og hans to Medtjenere med »en eller anden af Borgmestre og Raadmændene, som hertil forordnes« skal have flittigt Tilsyn med, at alle og enhver handler oprigtigt og holder rigtigt Maal, Vægt og Alen og Maade, og ikke holder deraf tvende Slags, det ene at købe med, det andet at sælge med. Overtrædelse skulde straffes med Udvisning af Lavet. Bestemmelsen giver et uhyggeligt Billede af Tidens Handelsmoral. Man kommer til at tænke paa Verset i den gamle Kolding Borgmester Søren Kjærs Salme »Verden, huad du est suigefuld«:

Stor suig er udi Vect og Maal
Met Alne, Skeppe, Pund og Skaal,
Det er stor ynck at høre:
Huem nu kan Gods og Pending faa,
Bag Dørren lader han Siælen staa,
Sligt kan hannem intet røre.

Torvebedrageri paa Koldings Akseltorv var altsaa ikke noget nyt. Ogsaa tidligere havde man maattet værge sig mod Torvesnydere. Paa Torvet stod Kagen, prydet med undervægtige Kande- og Pottemaal og andre Minder om uærlig Torvehandel, og for Torvekontrollens Skyld opbevaredes i Raadhusets Forgang en Alen og de justerede Rum- og Vægtmaal. Men medens Lavsskraaen fra 1587 ikke havde omtalt dette Forhold, har man altsaa i 1673 anset det for nødvendigt, at Medlemmer

af »et oprigtigt og kristeligt Købmandslaug« skulde vide at holde sig borte fra en saa uhæderlig Købmandsmoral.

Næsten enslydende med Paragraffen fra 1587 er Bestemmelserne om den gensidige Hjælp til fattige Brødre og Søstre. Helt ny er derimod Bestemmelserne om, at Brødrene og deres Hustruer skulde følge og bære en afdød Broders eller Søsters Lig til Graven. Kun Borgmestrene, Raadet og Byfogden var fritagne for Bærepligt. Der var Forbud mod at lade en afdød Broder eller Søster begrave af et andet Lav, og Overtrædelse af dette Forbud straffedes med Udvisning af Købmandslavet. Lavet ejede til Begravelser Ligbaarer, et sort Klæde, Overklæder til Kisten, desuden 42 Messingtegn til Ligbærerne samt Vokslys med Vaaben og Slør. Alt dette kunde lejes til Begravelse af Ikke-Lavsbrødre til fastsatte Priser. Laanet af Ligbaaren kostede to Rdl. Hvis det forlangtes, at Lavets Medlemmer skulde følge eller bære, var Betalingen 4, 8, 12 Rdl. efter Formue og Stilling. Paa en Ligbaare fra 1675 læstes følgende Vers:

Ved Enighedens Baand bestyrkes svage Kræfter,
Vor' Fædres Velmagt det Exempel lod os efter,
Som ved velstiftet Laug forbedred fælles Gavn
Og vel befordrede det ærlig Købmands Navn.
De, som i dette Laug begiærer at indskrives,
Gid Vrede, Had og Kiv fra dennem langt bortdrives,
De Samqvem holde maa i Himmel-Enighed,
At de sig finde maa i Himmel-Menighed.

Til Hjælp ved Lavets Ledelse havde Oldermanden to »Medtjenere« og en »Ungermand« — Lavets yngste Medlem — der skulde bede til Begravelse og tilsige til at bære. Ingen kunde optages i Lavet mod Oldermandens, Borgmestrenes og Raadets Ønske. I Lavsskraaen nævnes nogle Gange »Laugshuset«, men det er tvivlsomt, om der har været et saadant. Ordet er sandsynligvis indkommet fra den gamle Lavsskraa, da der et andet Sted tales om Sammenkomster »paa de forordnede Steder«, og da Regnskaberne viser, at adskillige Sammenkomster er holdt paa Raadhuset. Ved en saadan Sammenkomst var Udgifterne: 3 Tdr. Øl: 8 Rdl., 9½ Pot fransk Brændevin: 2 Rdl. 4 Mark, 3 Pd. Tobak: 1 Rdl., 5 Dusin Piber. Paa Raadhuset opbevaredes ogsaa Selskabets Borde og Bænke. Lavets Regnskab eksisterer fra 1673 til 1687. Paa Indtægtsiden findes 1675 en Post paa 16 Rdl., lovet af Jens Nielsen, »hvis han paa Livstid maatte være fri for Kæmneri og andre smaa Byens Bestillinger, som velvise Borgmester og Raad mig ville tilsige«. Bestemmelsen om, at Oldermanden og hans Hjælpere hvert Nytaar skulde aflægge Regnskabet for Borgmestre og Raad, viser, at det vedblivende var Byens Magi-

strat, som havde den næsten uindskrænkede Magt, selv om Købmændenes Eneret til Raadet var ophørt i 1621. Regnskabernes fleste Poster baade til Indtægt og Udgift angaar mest Begravelserne, saa at Lavet væsenligt synes at have virket som Begravelseskasse.

Lavets originale Skraa findes endnu. Den er undertegnet og delvis beseglet af ca. 60, et besynderligt stort Tal, naar man tænker paa, at Koldings Befolkning i 1672 kun var 1094 synkende til 995 i 1696, og at Kolding i 1735 kun havde 8 Købmænd, der handlede med »Kramvarer og Købmandsgods«. Det store Tal forklares delvis ved, at Adgang til Lavet stod aaben for »kongelige Betjente«. Blandt Medlemmerne findes f. Eks. Borgmestrene, Raadmændene — som maaske alle var Købmænd — Byfogden, Byskriveren, Tolderen, Apotekeren, Guldsmed Hans Buch, Oberst Beenfeldt, Organisten. Hvor længe Lavet har holdt sig, vides ikke. Regnskaber forefindes kun til 1687. At det ikke eksisterede i 1735, ses af en Magistratsindberetning fra dette Aar om Byens økonomiske Forhold. I denne Indberetning opregnes alle Byens Lav, men Købmændenes Lav nævnes ikke.

Hovedkilder: Byens i Viborg Landsarkiv deponerede Lavspapirer, og Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid.

III.

Vognmænd.

Ordet *Vognmand* som Betegnelse for den, der styrer Hestene foran en Vogn, maa formenes at have været Sprogbrug lige saa længe som dansk Tunge har bestaaet. Hvorlænge Vognmænd som Stand betragtet har haft Borgerskab i det danske Samfund, kan man derimod ikke have nogen Formening om. Dog — ser man hen til Ordlyden i Vedtægten for Københavns Vognmandslav af 1478, tyder meget paa, at en Del af denne Vedtægts Bestemmelser er Levn fra en tidlig Middelalder, idet de synes at danne et Modstykke, eller maaske snarere et Sidestykke til Vedtægterne for »Bedsteborgerne«s Gildessammenslutninger. Vognmandslavet havde »udvalt, skicket og fuldbiurdet« en Værnehelgen — Sankt Peder - paa hvis Navnedag (29. Juni) samt ved Fastelavn og ved Pinse der skulde læses Sjælemesser for Helgenen og afdøde Lavssøskende. Der var Pligt for Lavsbrødrene til at holde Ligvagt og til at bære afdøde Brødre til Graven. Man skulde være sine Lavsbrødre behjælpelige »i Trang, Farre og i ærlige Sager«. Der var betydelige Bøder for Forsyndelse mod offentlig Orden og for usømmelig Optræden i og uden for

Lavshuset, og Optagelse i Lavet kunde kun ske under Udfoldelse af et højtideligt Ceremoniel, paafulgt af Pligt for den optagne til at beværte sine nye Brødre med fire Fade Saltmad, tre ferske Retter, Smør, Ost, Brød og tre Tønder Øl.

Andre og lignende Bestemmelser viser ligeledes hen til Lavets formentlige Oprindelse i gildesmæssig Betydning, idet de jo samtidig afgiver Beviset for Varetagelse af Standens Interesser. Men den allervæsenligste Del af den nævnte Vedtægt synes alligevel at adskille sig fra disse mere middelalderprægede Anordninger, nemlig ved at fastslaa Lavsmedlemmernes rent faglige Forpligtelser, bl. a. til nøje at overvaage, at ingen uberettiget gik dem i Næringen, og ved at kræve overholdt faste Priser for udført Arbejde. Heraf skønnes, at Vognmandsnæringen paa Lavsvedtægtens Affattelsestid har taget et saadant Opsving, at Ønskeligheden af at gøre Vognmandslavet til en fasttømret Fagorganisation, mere end til at være en Hjælpekasse og en selskabelig Forening for Standens Udøvere, har været til Stede.

I Afsnittet: »Vogne« i »Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede« skriver Troels Lund:

> »I Danmark blev i det 16. Aarhundrede Vogne mere og mere almindelige som Befordringsmiddel. Tidligere havde man for det meste redet og kun brugt Vogne til Førsel af Varer, men det 16. Aarhundrede dannede her som paa saa mange andre Omraader et Vendepunkt. Aarhundredet begyndte med, at saavel Kvinder som Mænd vistnok i Reglen red, det endte med, at selv Mænd som oftest foretrak at køre.«

Ihvorvel det altsaa maa formodes, at der meget langt tilbage i Tiden har været saa stærkt Brug for at leje Heste og Vogne, at Udlejerne har udgjort en Stand og dannet Sammenslutninger, er Sandsynligheden dog størst for, at først omkring Aar 1500 er Udviklingen naaet dertil, at Vognmændene har kunnet hævde sig jævnsides med andre Fag. Ikke alene har dette været Tilfældet i København — hvor Forholdene allerede da var saa store, at man skelnede mellem Person- og Lastkørsel — men ogsaa ude i Landet (og da navnlig i Byerne), hvor Rejselysten var vokset samtidig med Fremstillingen af bedre Befordringsmidler.

Og med den stigende Rejselyst, men dog vel først og fremmest med den stigende kulturelle Udvikling i Landet, opstaar der snart det Problem, der hedder: *Befordringsvæsenet i Danmark,* og da faar Vognmændene deres store Chance. Fast organiserede Vognmandslav i hver Købstad er en Nødvendighed for Skabelsen af faste Rejseruter fra Sted til Sted, og

fra at være en frivillig Sammenslutning overgaar Vognmandslavene til at blive en Institution med autoritativt Stempel.

En offentlig Kontrol har været forudsat i de ældre Lavsbestemmelser som f. Eks. i nævnte Vedtægt for Københavns Vognmandslav af 1478:

> Til Laugets fasthed og bestand skall Borgemester og raad tilskicke en raadmand.
>
> Naar Laugsbrødre skulle keise (d. v. s. vælge) en Oldermand da skulle de keise to og Borgemester og raad tage een aff dem,

men dette har antagelig været mere en Gestus overfor Øvrigheden end Lyst og Vilje til at lade denne have Indflydelse paa Lavets Anliggender. De nye Tider foraarsager imidlertid, at de frivilligt indgaaede Kontrolforanstaltninger bliver mere effektive end forhen, og Gnidninger i denne Anledning undgaas ikke. Et Hundred Aar gaar dog hen, inden der sker afgørende Brud paa hævdvundne Traditioner, nemlig da Lovgivningsmagten i 1613 ophæver alle Lav, ogsaa Vognmændenes, men, dette muligvis bevidste Forsøg paa at lovfæste den frie Nærings Princip er dog kommen for tidligt til Verden, Lavene kan ikke undværes, og allerede 9 Aar efter kan Vognmændene træde sammen for at give deres gamle Lavsvedtægter fornyet Liv, selv om man har maattet finde sig i at indføre den Bestemmelse, at Øvrigheden skal have Ret til at træffe Beslutning om Betingelserne for, hvem der kan optages som Medlemmer af Lavet. Senere tager Øvrigheden sig endnu flere Friheder, ved Frederik den Tredjes Forordning af 1661 atter en Bid af Vognmændenes Selvbestemmelsesret og ved Christian den Femtes Danske Lov af 1683 — det første samlede danske Lovværk — er Lavet helt underkastet Lovgivningsmagtens, d. e. den enevældige Kongemagts, Forskrifter, som Lovens 3. Bog i 11. Kapitel formulerer saaledes:

1. Øvrigheden i hver Kiøbstæd skal forordne i deris Bye visse Vognmænds Lav, og derover bestille een dygtig Oldermand.
2. Saa snart een rejsendis Mand nogenstæds ankommer, skal Oldermanden forpligt være at have een Vogn ved Haanden, at den rejsendis Mand kand uden Ophold komme fort, og det saaledis, at hand med ingen højere Vognleje bliver besværet end den Taxt, som Kongen haver ladet giøre, formælder.
3. Alle Vertere i Kiøbstæderne skulle have samme Taxt trykt i deris Huse hengendis, at den rejsendis Mand strax kand see hvad han skal betale.

4. Tager nogen af den rejsendis Mand videre end Taxten tillader, eller vegrer sig derfor at age, da skal Oldermanden det for Øvrigheden angive, og de skulle straffe hannem efter Kongelig Anordning.
5. Dersom Oldermanden herudj findis forsømmelig, eller motvillig, og det Byefogden tilkiendegivis, da bør Byefogden strax at skaffe den Rejsendis Heste og Vogn, og siden have sin Tiltale til Oldermanden og Vognmanden, som burde kiøre, saa fremt Vognmændene ikke ere i Kongens Rejse.

Disse Bestemmelser uddybes nærmere i en omtrent samtidig udstedt Forordning om »Vognmænds Laugs Artikler i Danmark«, hvorefter det ikke længere er Vognmændene selv, der skriver Vedtægterne for deres Foreninger, men Staten. Til Gengæld udgør Vognmændene nu en priviligeret Stand, under hvilken hele Post- og Personbefordringen hører, selv om det officielt er Magistraterne i de forskellige Købstæder, der har Forpligtelsen til at sørge for Befordring (og Herberg) til de Rejsende, ligesom det ogsaa er Magistraterne, som hvert Aar — ved Mortensdag og Paaske — skal fastsætte Vognmændenes Takster »eftersom Havren og Foret dyrt er«.

Som der i vore Dage er Hovedvej Nr. 1, 2, 3 osv. var Danmark fra 1624 krydset af 9 Hovedruter. *Kolding* var *Mellemstation* paa Hovedrute Nr. 1 — fra København til Hamborg —, og *Udgangspunkt* for Nr. 7, 8 og 9, nemlig for Strækningerne:

Kolding til Aalborg over Nørre Snede og Viborg.
Kolding til Randers over Vejle, Horsens, Skanderborg og Aarhus og
Kolding til Ribe over Foldingbro.

Vognmændenes Betaling for Kørsel med Rejsende ad disse Ruter var 20 Skilling pr. Mil om Vinteren og 16 Skilling pr. Mil om Sommeren. Af dette Vederlag skulde dog erlægges 4 Skilling pr. Mil til Consumptionen d. v. s. Statskassen.

Den paabudte Kørehastighed var ikke som nu 60 Kilometer i Timen, men fra Mikkelsdag til Paaske 1¼ Time pr. Mil og fra Paaske til Mikkelsdag 1 Time pr. Mil. Vognmandslavene var forpligtede til i det i hver Købstad værende priviligerede Værtshus bestandig at have til »de Rejsendes skyndige Befordring og Bekvemmelighed« 3 Par Forspandsheste og 3 Postvogne med fornødent Mandskab. Hestene skulde være mindst 10 Kvarter høje, være sunde og besidde de Egenskaber, at »Befordringen

kan ske i den dertil bestemte Tid«, Vognene — paa hvis Bagsmæk skulde være malet Ejerens Navn og Opholdssted — skulde være »viide Kurvevogne« med Plads til to Personer med en Kuffert eller et Skrin for hver Person eller til tre Personer med hver en Vadsæk. Kuskene skulde være sunde, ærlige, ædruelige og høflige mod de Rejsende, men havde dog Ret til at afslaa almindelig hjemmebrygget Øl, hvis nogen bød dem en Forfriskning, idet de i saa Fald havde Krav paa at faa tysk Øl.

»Paa det at den ene lige saa vel som den anden kan have sin ærlige Ophold og Næring, maa ingen Vogn videre køre end fra den ene til den anden nærliggende Kiøbsted«, altsaa en Kolding-Vognmand maatte ikke tage Tur udover Vejle, Fredericia, Snoghøj, Haderslev eller Ribe, men maatte dog nok, under særlige Omstændigheder, indlade sig paa Returbefordring, men da kun til en nedsat Takst.

I sin Bog »Kolding fra Middelalder til Nutid« giver Forfatteren P. Eliassen følgende livfulde Skildring af Rejseliv i gamle Dage:

> »Vi tænker os, at vi i 1678 ankommer med et Selskab til et Værtshus i Kolding og f. Eks. ønsker Vogn til Vejle. Efter at have beset Taksten, der hænger opslaaet i Skænkestuen, siger vi Værten Besked. Værten kalder paa Bytjeneren, og vi skal saa give denne 4 Sk. for at gaa til en Vognmand, der staar for Tur (»til hvem Reigen er«). Vognmanden — lad os sige, at det er Søren Dansken — render hen til Konsumtionsforvalteren og faar en Køreseddel. Den koster 4 Sk. for hver Mil vi skal køre, og Søren skal selv se paa, at Pengene puttes i et Skrin. Paa Køresedlen, der bærer Kongens Navnetræk, staar »Fra Kolding til Vejle = 4 Miil«, derefter Dato og Navn. Uden en saadan Køreseddel kan vi slet ikke slippe ud af Byporten eller klare os til Vejle. Vi skal ogsaa have en ny Seddel, dersom vi skal videre hen. Senest en Time efter Bytjenerens Tilsigelse skal Søren holde parat med sit Køretøj. Vi kan klage, hvis Befordringen mangler noget, og Søren kan i uheldigste Tilfælde blive kastet ud af Lavet, men vejer vi for meget eller er vi for mange, saa det bliver større end raadeligt er »efter Aarsens Tid og Vejens Lejlighed«, kan Søren besvære sig. Lavet kan vi ikke komme uden om. Hvis en god Ven i Byen lader, som han gratis befordrer os eller vort Gods med sit eget Køretøj, da ve ham, hvis dette kun er et Skalkeskjul. Søren, der har sine Snushaner ude, kan da lade Vognen anholde i Porten, og den mindste Bøde er 2 Rigsdaler. Det er Sørens Pligt, straks efter at være tilsagt til at køre, at lade sin Dreng advare sin Eftermand, at næste Tur staar til ham.«

Af denne Skildrings Omtale af Bytjenerens Pligt til at gaa til den Vognmand, der har Tur, og om Drengen, som skal varsko Sørens Eftermand om, at næste Tur staar til ham, synes at fremgaa, at man ikke har taget det saa højtideligt med Forordningen om, at 3 Par Forspandsheste og 3 Vogne bestandig skulde være rede i det priviligerede Værtshus, og det er muligt, at man i saa Henseende har søgt at indrette sig lidt praktisk. Men der er andre Ting, som Vognmændene tog højtideligt — hvilket ogsaa fremgaar af Eliassens Omtale — og det var med Hensyn til Lavsmedlemmernes Eneret til at befordre Rejsende. Man tillod absolut ikke, at private Køretøjsejere tog Affære, hvis der var en ekstra Skilling at tjene, og det var ofte Øvrigheden maatte mægle i Stridigheder herom, som oftest til Gunst for Vognmændene. Et andet Spørgsmaal, som ogsaa Gang paa Gang blev forelagt Øvrigheden, var Pligten til Ægtkørsel — d. e. gratis Kørsel for Kongehus, Embedsmænd og Militære — og her holdt Vognmændene paa, at det var noget, de private Køretøjsejere maatte tage sig af, men her gav Øvrigheden dem ikke Ret. Sagen indankes i 1714 af 16 Kolding Vognmænd for Stiftsbefalingsmanden i Ribe, som imidlertid afsiger den tilsyneladende saa salomoniske Dom, at slige Kørsler skal besørges af de i Staden bosiddende Borgere, der har Heste og Vogne, paa Omgang med Medlemmer af Vognmandslavet. Det ses ikke, hvilken af Parterne der har forelagt denne Resolution for en højere Instans, men samme Aar udsteder Kongen et saalydende Reskript til Magistraten i Kolding:

> »Dersom de af Borgerskabet, som ikke er Medlemmer af Vognmandslavet, skal køre Friægter uden Betaling, saa bør Lavet det saa langt mere gøre, som det alene har Frihed til at køre for Penge, men vil de det ikke, tillades det andre, som vil køre Friægter, uden Betaling at køre Fremmede for Betaling.«

Med denne utilslørede Trusel om Ophævelse af Vognmandslavets ældgamle Rettigheder, har man vel — om end nødtvunget — slaaet sig til Taals. Men det er vel ogsaa sandsynligt, at disse Frikørsler har været en saa tung Byrde for en næringsdrivende Stand, at det er forstaaeligt, at man er vendt tilbage til Forsøg paa at blive befriet for dem. At dette ogsaa i nogen Grad er lykkedes, fremgaar af en kongelig Anordning af 1732 saalydende:

> »Gr. Stiftsbefalingsmanden i Ribe har forestillet, at der, angaaende Kongens Fadebords og Svites Befordring paa Rejser skal være forefalden Dispute imellem Vognmandslauget i Kolding og de af

Byens Indvaanere, Geistlige og Kongelige Betiente, som bruge Heste og Vogne, og ere Eiere af Markjorder, Enge eller Tofte fra Byen, idet Vognmandslauget formener, at Enhver i saa Fald med dem bør bære lige Byrde, hvorimod de Andre paastaar derfor at være befriede; men at Stiftsbefalingsmanden, til at hemme denne Irring (Fejltagelse), har eragtet det billigst, at Alle og Enhver uden Forskjel, som betiener sig af Byens Marker, Jorder, Eng og Græsning, og med Heste og Vogne ere forsynede, til slige Fri-Kjørsler, saavidt Kongens Svites og Fadebords Befordring angaar, bør concurrere, saa eragtes:

Alle Fri-Kjørsler skulle herefter leies for Penge, og Bekostningen siden lignes af Taxerborgerne paa hele Byens Indvaanere, som eie Huse, Marker, Jorder, Tofte, Ager og Eng, eller have Heste og Qvæg paa Byens Græsning, alt efter Proportion og Billighed, hvorunder Geistligheden og de kongelige Betiente, samt andre Privilegerede med skal begribes, uden forsaavidt de Huse, som de selv bebo, saa og de til deres Æmbeder liggende Gaarde, Jorder og Ænge angaa, thi af dem skulle de ei svare denne Udgivt men vel af deres andre ejende Huse, Gaarde og Jorder, enten de dem selv bruge eller til Andre bortleie.«

Vognmændene har haft saa meget mere Anledning til at søge at frigøre sig for vederlagsfrit Arbejde, som Øvrigheden stillede stedse større Fordringer til dem. Lavsartiklerne af 1683 taler om Kurvevogne, men i Udlandet kører man i Holstenske Vogne og i Kaleschevogne og saadanne Befordringsmidler har man ogsaa Krav paa her til Lands. Har man kun Agestole i sin Vogn, maa disse i hvert Fald være forsynede med Lædergardiner og Overfaldslæder for Fødderne. Særlige Postvogne skal anskaffes og Kørerne skal være forsynede med velvedligeholdte Postmunderinger, Postskilte og Posthorn, alt for Vognmændenes Regning. Hestene skal holdes i god Foderstand, uanset at Kornpriserne stiger. Vognmændene skal, kun mod et ganske ringe Vederlag, stille en Hest til Raadighed til Estafet-Befordring (Ilbud i Statstjeneste) til at gaa i Forspand med Estafettens egne Heste, og kun Vognmændene har Pligt til at forrette Tjeneste ved Vandsluffen ved Ildebrand. Og alle disse og flere Pligter stillede over for det autoriserede Vederlag for ydet Arbejde, gør, at der er idelige og tilsyneladende berettigede Klager over, at Indtægterne ikke staar i passende Forhold til Udgifterne. Øvrigheden stillede sig vel i nogen Grad lydhør over for Klagerne og søgte ved smaa Forhøjelser at raade Bod paa Vognmændenes økonomiske Vanskeligheder, som da Stiftsbefalingsmanden i 1759 resolverer:

»Kolding-Vognmænd maae og skal herefter fra Kolding til Fredericia og til Snoghøj godtgiøres Fragt for 2½ Mile, hvorimod de ikke maa fordre Betaling for mere end 7 Mile fra Colding til Ribe; samt at de i 4 Aar maae nyde for Milen 8 Sk. mere end det forhen Anordnede«, (Taksten var for Kolding Vognmandslav i 1788 fastsat pr. Mil til 2 Mark 12 Sk. om Sommeren og 3 Mark 4 Sk. om Vinteren) og i 1790:

»Vognmændene i Fredericia og Kolding maa nyde Betaling for 3 Mile af dem, som befordres imellem fornævnte Kiøbstæder, uagtet Veien ei er fulde 3 Mile lang, og de hidtil ikke have nydt Betaling for mere end 2½ Mile. Efter Deres Andragende, at denne Landevej, 3579 Alen lang, er overmaade besværlig formedelst mange store Banker og en ujevn Stenbroe.«

Men disse Smaaforhøjelser og Smaabegunstigelser hjalp kun lidet, thi dels var der stadig mange Pligtkørsler, som det offentlige søgte at unddrage sig Betalingen for, dels blev der nu og da set gennem Fingre med, at private Køretøjsejere konkurrerede med Vognmandslavet (Borger og Bager Jeppe Hjelm fik ganske vist i 1805 Afslag paa Andragende om Tilladelse til, udenom Vognmandslavet, at fragte garvet »Solle-Læder« fra Kolding til Horsens, men det var maaske fordi han spurgte), og endelig satte Dyrtid omkring Aar 1800 saa stærkt ind, at Vognmændene sikkert havde al Grund til Klage.

For at haandhævde Lavets Rettigheder og derved modarbejde illoyal Konkurrence havde Vognmændene i 1793 anmodet om at faa Lavet sluttet, d. v. s. faa de autoriserede Vognmænds Antal fastsat til 12. (Lavsmedlemmerne var 14 i 1678 og 16 i 1735), men Stiftamtet resolverede:

»Indtil Vognmands-Lauget i Colding med egne holdende Heste kan præstere 30 Par Forspandsheste i paakommende Tilfælde, hvad enten dette maatte ske ved forøget Laug (Tilgang af Medlemmer) eller de nærværende tillægge et saa meget større Antal Heste, i forekommende Tilfælde paa fælles Bekostning at leje forsvarlige Heste indtil ovennævnte Antal, uden at andre af Byens Indvaanere til saadan Befordring extra ordinair befales, kand det ikke tilstædes, at Lauget bliver sluttet og ingen formenet derudi at indtræde.«

Dog synes det ikke, at der i de følgende Aar har været nogen Tilgang, og da en Vognmand Haar ikke havde været i Stand til at holde sig Befordringsvæsenets Anordninger efterrettelig og af den Grund blev afskediget, tillod Amtet, at hans Mandat (det 13.) i Lavet blev ubesat

indtil videre, maaske fordi man har erkendt, at 12 Vognmænd i Kolding var nok til at klare Forpligtelserne, og Indtægterne ikke gav Levebrød til flere Medlemmer.

Et Lyspunkt for de Kolding Vognmænd maa det have været, da Det Kongelige Danske Cancellie samtidig med Kravet om større og bedre Befordringsmidler stillede dem i Udsigt, at de kunde faa de Kommunen tilhørende Marker *Stejlbjerg* og *Brændkær* (den nuværende Borgmesterjord og Ny Kirkegaards Areal) til Raadighed uden Afgift, naar de forpligtede sig til at fremskaffe anordningsmæssig Befordring for de kongelige agende Poster og Rejsende, men — Kancelliet havde gjort Regning uden Borgerskabet. Vel havde Magistraten paa Opfordring meddelt »det høje Cancellie« at de paagældende Jorder (60 Tdr. Land geometrisk Maal) maatte anses for tilstrækkelige for Vognmandslavets Behov, og at der ikke fandtes andre Jorder i Kolding at overlade til det ønskede Formaal, men de eligerede Borgere protesterede, og ved et Raadstuemøde den 27. December 1805, hvortil samtlige Byens Indvaanere var indkaldt (»de der ikke giver Møde efter Tilsigelsen maa samtykke i det som de fleste Stemmer vedtager«) vedtoges det, at Byen ikke vilde afstaa de to Marker, »baade fordi de indbringer 300 Rdl. aarlig til Byens Kasse og fordi Afstaaelsen af dem vil tilintegøre Haabet om nogen Sinde at faa Byens almindelige Marker udskiftede af et skadeligt Fællesskab og de derved forventede betydelige Fordele for Byen forsvinder«. Derimod forpligtede de tilstedeværende Borgere sig og Efterkommere til, »uden Opofrelse af Byens Ejendom at fremskaffe forsvarlig Befordring for de kongelige Poster og Rejsende«.

Naturligvis kunde det fornemme Kancelli ikke saadan uden videre gaa ind paa et Borgermødes Ønsker, men resolverede højtideligt, at Stejlbjerg og Brændkær Marker efter forudgaaende Opmaaling og Inddeling i 12 Lodder skulde stilles til offentlig Auktion paa Vilkaar, at der paa Fæsterne skulde hvile den Forpligtelse, at de paa Livstid, eller paa en af Kancelliet nærmere fastsat Tid, skulde være pligtig til at indtræde som Medlem af Vognmandlavet. Og — skulde:

> der ved Auktionen ikke faas antageligt Bud, da skal Vognmandsbefordringen derfra Byen i Overensstemmelse med det 2det Membrum af 11te § i Forordningen af 27de Januar 1804 udredes af Indvaanerne efter Tur i visse Aar, saaledes at der begyndes ved dem, der have det største Areal af Jord liggende til deres Huse og Gaarde og drive den største Næring i Byen, og derefter gaas gradvis frem til dem, der have de mindste Jorder og ikke drive uden den ubetydeligste Næring.

Der blev *ikke* afgivet noget antageligt Bud paa den efterfølgende Auktion, hvilket Byen sikkert har al Grund til at være dens daværende Indbyggere taknemmelig for, thi eengang overgaaet til Raadighed for Befordringsvæsenet vilde de to ret store Arealer nok for Fremtiden have været betragtet som Statsejendom; det holdt jo haardt nok at faa Borgmesterjorden frigivet i 1914, da Udskillelsen af Byfogedembedet fra den kommunale Administration fandt Sted, og der for første Gang foretoges Udnævnelse af folkevalgt Borgmester for Kolding Købstad.

De 12 Vognmænd, der udgjorde Vognmandslavet har derimod næppe været henrykte for, at saa at sige hele Byen greb ind og modarbejdede deres Interesser, og Sagens Udfald har sikkert ogsaa været en Skuffelse for den daværende Postmester, P. Limschou. Ikke alene siger Magistraten i en Protokol, at Postmesteren er »Modpart i nærværende Sag«, men omtrent samtidig med Sagens Forelæggelse for Offentligheden tager han selv Skøde paa 4½ Tdr. Land af Brændkærgaards Jorder (beliggende umiddelbart ind til Borgmesterjorden) ligesom han beder Magistraten spørge Vognmændene, om disse maatte være villige til at ophæve deres Lav og »give Plads for en ny og bedre Indretning«. Som Svar paa dette Spørgsmaal lader Vognmændene tilføre Magistratens Protokol den 6. Marts 1805: »Vognmændene finder sig ikke beføjede til at opgive deres Laugs-Rættigheder, men vil vedblive som Laug saa længe de finder for godt«, en Afvisning, som jo tydeligt nok siger, at de selv vil nyde godt af de Fordele, der ved Kancelliets Mellemkomst er stillet dem i Udsigt.

Det ses ikke, hvorvidt der efter Afslutningen af Jordspørgsmaalet har været ført Forhandling om en anden Ordning af Befordringsvæsenet, men i hvert Fald besørges det fremdeles af Vognmandslavets Medlemmer, og selv om man maatte formode, at der herefter paa anden Maade var gjort noget for at skaffe Vognmændene bedre økonomiske Vilkaar, synes dette ikke at have været Tilfældet. Tværtimod benytter man sig af deres Stilling som priviligeret Stand til at bebyrde dem med endnu mere Arbejde uden at yde dem Betaling derfor. Vognmandslavet skriver herom den 22. April 1808:

> Af Vognmesteren*) er vi underskrevne Vognmænd tilsagt fra i Dag af alene uden Hjælp af Byen at bestride Befordringen fra

*) Vognmesteren var Befordringsvæsenets Forvalter, der bl. a. havde Forpligtelse til at tilsige Vognmændene til Kørsel efter Tur. I 1804 var Vognmesteren en Kvinde, Maren Jensdatter, som med paaholden Pen, men med Sagkundskab udsteder Erklæring om, hvilke af Byens Heste der dur, og hvilke som ikke med Sikkerhed kan bruges eller gælde for forsvarlig Vognmandsbefordring.

denne Station og ikke vente nogen Hjælp uden i det Tilfælde, at ingen af os 12 Vognmænd er tilstede, er i Vognmandsrejse.

Denne Strenghed, hvis den for Alvor udføres, vil i Hast ødelægge os fordi vi da hverken kan faa Tid til at pløje eller saae og uden at faa dette besørget vil ald Kiørsel af os snart ophøre saa meget mere som vi nu har kiørt siden dette Aars Begyndelse alle Friægter uden at være udbetalte en eneste Skilling derfor, hvilket allerede har nedtrykket os til største Skade, fordi vi har manglet vores suure fortiente Penge til at indkiøbe i rette Tiid Haure og Fourager, der nu skal betales mere end dobbelt saa dyrt og saare vanskeligt kand faaes, vi formener desaarsag at kunne haabe af vores foresatte Øvrighed, at der med ald Skaanlighed forfares med os, i saa Henseende beder vi Opsynsmanden*), som foruden at lade os tilsige, ogsaa skulde anse vor Gavn og Bedste, ville sørge for ved Forestilling til Øvrigheden og Generalpostamtet, at Byen fremdeles vedblivende deltage med os i de mange frie Befordringers Udredelse i det mindste til Bygsædenstid aldeles er tilendebragt, og at vi tilhjælpes nu at faa udbetalt alt hvad vi har tilgode for de kiørte frie Befordringer i dette Aar.

Postmester Limschou anbefaler Andragendet og oplyser, at han »blot for i Dag« fra Kommandanten har faaet Anvisning (Krav) paa 10 Par Heste til fri Befordring, og under disse Omstændigheder kan Amtet bifalde (den 3. Maj) at »de igennem Colding forefaldende Frikjørsler bør indtil denne Maaneds Udgang, udredes af Kjøbstadens samtlige Indvaanere, som have Heste og Vogne, efter rigtig Tour og Omgang«. Om Betaling af Vognmændenes Tilgodehavende tales der derimod ikke i Amtmandens Resolution.

Amtets Anvisning paa Frikørslernes Fordeling paa alle, der har Heste og Vogne, var — som det ogsaa fremgaar af det foregaaende — ikke noget nyt, men det synes, som om det ikke har været muligt at faa Paabud herom overholdte. Vel ses det, at nogle af Kolding Bys Borgere har faaet Bøder for at have undladt eller vægret sig ved at stille deres

*) Opsynsmanden var Datidens Betegnelse for Lederen af Befordringsvæsenet. Postmester Limschou undertegner sig i Begyndelsen af sin Embedstid som: Opsynsmand. Ved Cirkulære af 2/4 1805 forespørger Kancelliet Byernes Magistrater, om ikke Opsynsmandsstillingen kunde være et kommunalt Ombud, saaledes at den, der udnævntes, blev fritaget for andre offentlige Bestillinger. For Koldings Vedkommende blev svaret, at man var meget betænkelig ved at anbefale en saadan Ordning.

Heste og Vogne til Raadighed, men det kan jo være, at det for dem har kunnet betale sig at udrede mindre Bøder for at blive fri for at besørge lange og besværlige Kørsler, og da navnlig i en Tid — i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede — hvor Europa ligesom nu var inde i en Skæbnetime.

Vanskelighederne har været store for alle og for alle Erhverv, og det er ikke muligt at danne sig noget Billede af, hvor vidt Vognmændene var daarligere stillede end andre af Byens Borgere, men Kravene til dem synes i hvert Fald at have været større, idet de jo var ansvarlige for den efterhaanden ikke saa ganske ringe Post- og Personbefordring og derved et nødvendigt Led i hele den offentlige Forvaltning. Den af Kancelliet i 1805 foreslaaede Foranstaltning at stille Dyrkningsarealer til Vognmændenes Raadighed paa gunstige Vilkaar var sikkert derfor heller ikke ubillig, og gentages da ogsaa i Forordningen af 6. November 1810 om Vognmandslavenes Indretning og Vedligeholdelser i Danmark, men, som anført, glippede det for Vognmændene i Kolding i 1805 at faa offentlig Jord til Raadighed, og hvorledes det er gaaet efter 1810, findes der ingen Oplysninger om. I det hele taget savnes næsten alt Materiale for paa rette Maade at belyse de Forhold, Vognmandslavet og Vognmændene i Kolding virkede under, ingen Lavsprotokol eller Lavsbog er reddet fra Tilintetgørelsen, og kun ved Hjælp af nogle spredte Papirer i Raadhusarkivet og ved nogle trykte Forordninger har denne Fremstilling kunnet udarbejdes, hvilket forklarer dens Ufuldstændighed. Optegnelser, Skrivelser og Magistratsprotokoller indeholder vel en Del Navne paa Lavsmedlemmer, men ingen Ledetraad til Bedømmelse af de enkeltes Personlighed eller Lavsbestyrelsernes Ledelse af Lavets Anliggender. At Vognmanden Lars Smed vendte det døve Øre til en sludfuld Nat, da Vognmesteren bankede løs paa hans Døre og Vinduer for at faa ham til at køre til Haderslev, eller at Niels Bruuns Karl, trods højtideligt Løfte om Ædruelighed, drak saa mange Thevandspunscher i Krybily Kro, at hans Heste blev ked af at vente og selv gik hjem til Kolding, hvorfor de fik Postemester Limschous Prædikat for at være klogere end Karlen, er kun smaa sørgmuntre Glimt blandt den Række Klager, der foreligger om slette økonomiske Kaar. Der er ikke, blandt de mange Papirer en eneste Antydning om Medgang eller Medgangstider, og dog er dette en naturlig Forudsætning for, at Lavet har kunnet bestaa i Hundreder af Aar, og kan der end ikke laves Historie om Kolding Vognmandslav og dets Mænd, er det dog sikkert, at disse Mænd gennem de skiftende Tider har været med til at bygge Byen og altsaa ogsaa har Krav paa Efterslægtens Erkendtlighed.

Sluttelig anføres efter Meddelelse i Fyns Bog »Kjøbstaden Kolding«, at Vognmandslavets Ligbaare havde følgende Indskrift og en Afbildning af Byens Vaaben:

Kolding Byes Foermandslav
Mig af ny har ladet gjøre
og hid op til Kirken føre
For at bære Dem til Grav.
Aaret, da jeg dannet blev,
Var, da Christne-Mænd ilive
Sytten hundred' to og tive
Efter Christi Fødsel skrev.

Betænk o Læser, hvor Du gaaer,
Hvad Dig mit Vaaben lærer,
Den Lind, som her i Dalen staaer
og mange Blade bærer,
Erindrer Dig, Du bære skal
Retfærdighedens Frugter
For Gud i denne Jammerdal,
Den Ret Gud gjerne lugter.
Saa skeer det, at som Ørnen hist
Paa Klippens Top sig fryder,
Din Sjæl i Klippen Jesu vist
En evig Glæde nyder.